

Tadeusz Zienkiewicz

Literatura rosyjska na łamach biuletynu Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej w Wilnie "Balticoslavica" (1933-1938)

Acta Polono-Ruthenica 11, 85-96

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Tadeusz Zienkiewicz
Olsztyn

Literatura rosyjska na łamach biuletynu Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej w Wilnie „Balticoslavica”(1933–1938)

Problematyka literatury rosyjskiej na łamach biuletynu „Balticoslavica” nie była dotychczas przedmiotem badań. Politologów i historyków interesował przede wszystkim sam Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej w Wilnie, jego geneza¹, rola w tworzeniu polskiej szkoły sowietologicznej², a w małym stopniu wydawany przez tą placówkę biuletyn i jego zawartość³. „Balticoslavica” była oficjalnym pismem Instytutu, a obecność literatury rosyjskiej na jego łamach wynikała z ogólnych celów i zadań, jakie miała spełnić ta placówka naukowa. Z tych powodów nie można pominąć podstawowych informacji o Instytucie i wydawanym przezeń biuletynie.

Inicjatorami powołania Instytutu było grono sanacyjnych polityków wraz ze Stefanem Ehrenkreutzem, ostatnim rektorem USB i Januszem Jędrzejewiczem, późniejszym ministrem i premierem. Uznali oni, że istnieje potrzeba prowadzenia studiów nad najnowszą historią i stosunkami kulturalno-społecznymi krajów sąsiednich, kładli jednocześnie nacisk na lepsze poznanie ZSRR. Jak zauważa Wiktor Sukiennicki (kierujący seminarium prawno-politycznym w Instytucie), nie był to ośrodek „antykomunistyczny” na wzór istniejącego w Warszawie, lecz

¹ Zob. *Powstanie i pierwszy okres działalności Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej*, „Rocznik Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej”, t. I, Wilno 1933, s. 253–264; R. Dworek [R. Jurkowski], *Instytut Europy Wschodniej (1930–1939)*, „Europa”, Warszawa 1987, nr 1, s. 6–21; M. Kornat, *Polska szkoła sowietologiczna 1930–1939*, Kraków 2003, s. 28–54; J. Rózievich, *Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej*, [w:] *Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. 2, cz. 2, Warszawa 1994, s. 62. Zob. także: M. Kornat, *Bolszewizm, totalitaryzm, rewolucja, Rosja: początki sowietologii i studiów nad systemami totalitarnymi w Polsce (1918–1939)*, t. 1–2, Kraków 2003–2004.

² M. Kornat, *Polska szkoła...*; S. Swianiewicz, *W cieniu Katynia*, Warszawa 1990, s. 137.

³ Krótką informację o tym piśmie daje Grażyna Wrona, *Polskie czasopisma naukowe w Wilnie w latach 1918–1939*, [w:] *Od strony Kresów. Studia i szkice*, pod red. H. Bursztyńskiej, cz. 2, Kraków 2000, s. 232.

placówka naukowo-badawcza zajmująca się głównie problematyką Związku Radzieckiego⁴ oraz ziemiami wchodzącymi w skład Litwy, Łotwy, Estonii, Białorusi i Ukrainy. Gromadzono tu materiały źródłowe i na ich podstawie prowadzono studia w ramach seminariów ekonomicznego, historycznego, prawno-politycznego, kulturalno-wyznaniowego, a następnie bałtyckiego⁵. Przy Instytucie utworzono w roku 1930 Wyższą Szkołę Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej (od 1933 r. Szkoła Nauk Politycznych)⁶. Instytut korzystał z pomieszczeń Biblioteki Publicznej im. E.E. Wróblewskich, mieszczącej się w pałacu K. Tyszkiewiczowej na rogu ul. T. Wróblewskiego i Zygmuntowskiej. Od roku 1930 kompletowano księgozbiór, a w czerwcu 1931 r. uzyskano debet Ministerstwa Spraw Wewnętrznych na prenumeratę czasopism radzieckich. Zbiory Instytutu znajdowały się w depozycie w Bibliotece im. Wróblewskich. Księgozbiór składał się w znacznej mierze z druków radzieckich i liczył 5320 wydawnictw zwartych, 1038 ciągłych i 1222 tytułów nie skatalogowanych⁷.

Powołano specjalny referat dla wydawania biuletynu noszącego tytuł „Balticoslavica. Biuletyn Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej w Wilnie”, wydawanego z zasiłku Funduszu Kultury Narodowej. Głównym redaktorem wszystkich publikacji Instytutu był historyk prawa prof. Stefan Ehrenkreutz⁸, redaktorem biuletynu – Erwin Koschmieder – profesor USB, niemiecki slawista pochodzący z Legnicy, pracownik naukowy Uniwersytetu Wrocławskiego⁹, a sekretarzem redakcji została Rosjanka Sofia Bochan-Sawinkowa – absolwentka Uniwersytetu Karola w Pradze, doktor filozofii, działaczka Wileńskiego Towarzystwa Rosyjskiego (WRO)¹⁰.

⁴ W wileńskim „Słowie” oskarżano Instytut i działającą przy nim Szkołę Nauk Politycznych o to, że są rozsadnikami komunizmu. Władze radzieckie uważały, że placówki te były „obliczone na wywiad” i kierowane przez II Oddział. Zob. W. Sukiennicki, *Legenda i rzeczywistość*, Paryż 1967, s. 38–39, 93–98; S. Swianiewicz, op. cit., s. 151–157; W. Wielhorski, *Wspomnienia z przeżyć w niewoli sowieckiej*, Londyn 1965, s. 9–21.

⁵ *Stowarzyszenie Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej: statut*, Warszawa 1930.

⁶ *Wyższa Szkoła Nauk Społecznych przy Instytucie Naukowo-Badawczym Europy Wschodniej: statut i spis wykładowców*, „Rocznik Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej”, t. I: *Dział Informacji*, Wilno 1930; *Wskazówki ogólne oraz przepisy dla słuchaczy Wyższej Szkoły Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej*, Wilno 1930, s. 9.

⁷ Zob. J. Rózewicz, op. cit., s. 62.

⁸ Stefan Ehrenkreutz (1880–1945) – zginął w katowni NKWD pod gmachem sądów wileńskich. Zob. R. Mienicki, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 6, 1948, s. 207–208; W. Sukiennicki, op. cit., s. 100.

⁹ Erwin Koschmieder (1897–1977). Zob. T. Gumiński, *Pamięci legniczanina profesora Erwina Koschmiedera*, „Szkice Legnickie”, t. XII, Wrocław 1984, s. 245–250.

¹⁰ S. Bochan-Sawinkowa (zm. 1939 w Wilnie), córka działacza rosyjskiego, tłumacza literatury polskiej Dorofieja Bochana. Zob. nekrolog w piśmie „Haime Bpemya” 1939, nr 112.

Pismo ukazywało się nieregularnie: tom I w roku 1933, II – w 1936, tom III w 1938 r.¹¹

W skład komitetu redakcyjnego tomu I wchodził: historyk Włodzimierz Antoniewicz z Uniwersytetu Warszawskiego, etnograf Cezaria Baudouin de Courtenay-Ehrenkretzowa z USB, Jalo Kalima (Helsinki), Oskar Loortis (Tartu). W tomie II skład ten poszerzono o etnografa i etnologa Kazimierza Moszyńskiego, filologów Olgierda Chomińskiego i Konrada Górskiego z USB, Juliana Krzyżanowskiego z UW (w wykazie brak Cezarii Baudouin de Courtenay). W tomie III skład komitetu redakcyjnego pozostał niezmienny.

Wykaz współpracowników w tomie I zawiera 76 nazwisk, w tym 20 autorów związanych z Wilnem. W spisie zamieszczonym w tym tomie i w tomach następnych znajdują się też nazwiska autorów z Warszawy, Krakowa, Lwowa, a także spoza Polski: z krajów bałtyckich i Europy Zachodniej. W grupie tej byli filolodzy, w tym sławiści polscy i obcy. We wstępie do tomu I czytamy: „Przystępując do wydawania biuletynu »Balticoslavica«, redakcja zdawała sobie sprawę z trudności związanych z tym przedsięwzięciem. Miało ono być ośrodkiem nauk o różnych narodach, stykających się na terenie północnych i wschodnich granic Rzeczypospolitej i w ten sposób przyczynić się do wzmocnienia kontaktu naukowo-kulturalnego między Polską a państwami ościennymi, odgradzonymi od niej – i przeważnie także od siebie – chińskim murem trudności językowych i tarć politycznych. Wobec tego Redakcja, uważając za swoje zadanie przede wszystkim informowanie czytelników o ruchu naukowym, postanowiła rozwinąć tylko działalność sprawozdawczą, pozostawiając oryginalną twórczość naukową innym czasopismom, wywiązującym się doskonale z tego zadania. Uchwalono więc uruchomić biuletyn sprawozdawczy z zakresu archeologii i filologii na terenie nadbałtyckim, tj. litewskim, łotewskim, estońskim i fińskim, oraz sąsiednim słowiańskim, tj. polskim, ukraińskim i rosyjskim [...]. Redakcja z góry zrezygnowała w bibliografii z działu językowego w zakresie filologii słowiańskiej – z wyjątkiem języka białoruskiego”¹².

Przyjęcie tych założeń określało strukturę poszczególnych tomów, charakter i sposób prezentowania treści. Układ treści we wszystkich tomach był ten sam. Każdy tom składał się kilku działów: *I Artykuły* (pisane po polsku, ale i po francusku, niemiecku), *II Bibliografia* z podziałem: *A. Artykuły w czasopismach* i *B. Wykaz recenzji*, *III Recenzje*. Tomy II i III kończył Spis książek nadesłanych

¹¹ Zdaniem redakcji, owa nieregularność spowodowana była trudnościami organizacyjnymi w koordynacji pracy oddziałów terenowych. Zob. *Wstęp*, „Balticoslavica” 1938, t. III, s. VI.

¹² *Od Redakcji*, „Balticoslavica”, t. I, Wilno 1933, s. VI.

do Redakcji. Każdy z trzech liczących po kilkaset stron tomów zawierał kilkanaście naukowych artykułów, setki pozycji bibliograficznych, kilkadziesiąt recenzji.

Analizując zawartość poszczególnych tomów wydawnictwa „Balticoslavica”, można stwierdzić, że wiedza o literaturze rosyjskiej zajmuje jedno z ważniejszych miejsc. Pisano o niej we wszystkich działach biuletynu. Przy opracowaniu artykułów, sporządzaniu notek bibliograficznych i recenzowaniu prac na ten temat sięgano do pism naukowych ukazujących się w Leningradzie, Moskwie, a także w takich ośrodkach, jak: Helsinki, Tartu, Tallin, Praga, Belgrad, Królewiec, Berlin, Wrocław, Lipsk, Ryga, Paryż, Oslo, Londyn, Rzym, Kowno, Turku, Sztokholm, Filadelfia, Kijów, Mińsk, Warszawa, Kraków, Lwów, Wilno. Najczęściej omawiano artykuły zamieszczane na łamach pism radzieckich, niemieckich, czeskich, serbskich, fińskich, estońskich, łotewskich, litewskich.

Autorami publikacji na łamach pisma „Balticoslavica” byli badacze, krytycy z wielu krajów, przede wszystkim z Polski, głównie z Wilna – i do tych ostatnich ograniczymy się w niniejszym artykule. W większości byli to pracownicy naukowi Uniwersytetu Stefana Batorego, część z nich zatrudniona była w Instytucie Europy Wschodniej, m.in. Erwin Koschmieder, Cezaria Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa – przewodnicząca Sekcji Etnologicznej, Helena Turska – asystentka seminarium języka polskiego, sekretarz Sekcji Literatury i Językoznawstwa (Filologicznej) Instytutu¹³ (przewodniczącym Sekcji był prof. Jan Szczepan Otrębski). Współpracownikiem pisma był Jan Stankiewicz¹⁴ – lektor języka białoruskiego. Artykuły i notki w biuletynie zamieszczał Stanisław Stankiewicz, absolwent USB, autor pracy doktorskiej pisanej pod kierunkiem prof. Manfreda Kridla¹⁵. W Instytucie pracowała asystentka, kustosz Muzeum Etnograficznego USB Maria Znamierowska-Prüfferowa¹⁶, sekretarz Sekcji Etnologicznej. Z pismem współpracowali i inni pracownicy USB: językoznawca docent Jan Safarewicz¹⁷, asystenci: Halina Safarewiczowa¹⁸, Józef Trypućko –

¹³ Zob. T. Friedelówna, *Halina Turska, starszy asystent USB – profesor UMK w Toruniu*, „Magazyn Wileński” 1992, nr 20.

¹⁴ Zob. T. Zienkiewicz, *Stankiewicz Jan (Janka)*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej. Literatura Ziemi Wileńskiej od XVI do 1945 r.*, pod red. M. Jackiewicza, Bydgoszcz 2004, s. 229–230.

¹⁵ Zob. T. Zienkiewicz, *Stankiewicz Stanisław*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej...*, s. 230–231.

¹⁶ Maria Znamierowska-Prüfferowa (1898–1990) po wojnie prof. UMK. Zob. K. Jakowska, wstęp do: M. Znamierowska-Prüfferowa, *Wilno – miasto sercu najbliższe*, Białystok 1997.

¹⁷ Jan Safarewicz (1904–1992) – później profesor językoznawstwa indoeuropejskiego UJ. Zob. *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej. Wileński słownik biograficzny*, pod red. H. Dubowika, L. J. Malinowskiego, Bydgoszcz 2002, s. 352.

¹⁸ Halina Safarewiczowa (1904–1980) – językoznawca, asystentka w Katedrze Językoznawstwa Indoeuropejskiego, po wojnie profesor UJ, kierownik Zakładu Języków Wschodniosłowiańskich. Zob. *ibidem*.

autor notek o literaturze rosyjskiej w ukraińskim piśmie „Litieraturno-Naukowyj Wistnyk”¹⁹, historyk Stanisław Franciszek Zajączkowski²⁰, filozof kultury Bogumił Jasinowski²¹. Autorem kilku recenzji był Wsiewołod Bajkin, lektor języka rosyjskiego, poeta, krytyk²². We wszystkich trzech tomach biuletynu występuje nazwisko Marii Żeromskiej²³ – studentki polonistyki uczęszczającej na seminarium Manfreda Kridla, zwolenniczki jego nauki o literaturze. Notki bibliograficzne najczęściej zamieszczała Zofia (Sofia) Bochan-Sawinkowa. Autorem kilkudziesięciu informacji bibliograficznych był Mosze Altbauer, pisarz żydowski, profesor Instytutu Europy Wschodniej²⁴ i Jan Chworost, autor notek o literaturze rosyjskiej drukowanych w pismach białoruskich („Literatura i Mastactwo”, „Polymja”).

W dziale *Artykuły* zamieszczono cztery rozprawy dotyczące literatury rosyjskiej: w tomie I Artura Luthera z Lipska, *Literatura sowiecka w Niemczech*, w tomie II Mirona Kurdyby z Warszawy, *Rozwój i obecny stan badań nad kronikami (latopisami) staroruskimi* i w tomie III autorów wileńskich – Czesława Zgorzelskiego, *Lermontow na warsztacie nauki sowieckiej* i Marii Żeromskiej, *Zagadnienia metody badań literackich w Rosji*. Do tych ostatnich publikacji ograniczymy się w niniejszym artykule.

Czesław Zgorzelski, wówczas asystent seminarium polonistycznego na USB, zajmował się zagadnieniami badań literackich w Rosji Radzieckiej, twórczością pisarzy rosyjskich (Puszkina, Lermontowa, Gorki), publikował na ten temat artykuły na łamach prasy, w tym wileńskiego „Słowa” i pisma „Środy Literackie”. Wspomina on, że to wykłady Mariana Zdziechowskiego o Lermontowie rozbudziły jego zainteresowania twórczością tego poety²⁵, a pierwotny temat

¹⁹ Józef Trypućko (1910–1983) – studiował filologię polską i słowiańską na USB, językoznawca, profesor Uniwersytetu w Uppsali. Zob. ibidem, s. 409.

²⁰ Zob. K. Jasiński, *Stanisław Zajączkowski (1890–1977)*, „Zapiski Historyczne” 1978, t. 43, z. 4, s. 183–185.

²¹ Bogumił Jasinowski (1883–1969) podejmował problemy odmienności cywilizacji wschodnioeuropejskiej, w tym „duszy rosyjskiej”. Zob. J.J. Jadacki, *Filozofia w Wilnie 1920–1945*, [w:] *Kultura międzywojennego Wilna*, pod red. A. Kiezuń, Białystok 1994, s. 106–107.

²² T. Zienkiewicz, *Wsiewołod Bajkin*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej. Literatura...*, s. 18–19.

²³ Maria Żeromska-Namysłowska (Mucha) pochodziła z rodziny polsko-rosyjskiej. Należała do lewicowej „grupy Dembińskiego”, uczestniczyła w procesie „Po prostu”. W czasie okupacji redagowała z mężem Kazimierzem komunistyczne pisma „Prawda Wileńska” i „Sztandar Wolności”. Zginęła w obozie hitlerowskim.

²⁴ Mosze Altbauer doktorat uzyskał na UJ. Publikował prace na temat związków literackich polsko-żydowskich. Po wojnie profesor sławistyki w Jerozolimie. Zob. J. Hernik-Spalińska, *Wileńskie Środy literackie (1927–1939)*, Warszawa 1998, s. 205–206.

²⁵ Cz. Zgorzelski, *Przywołane z pamięci*, Lublin 1996, s. 93, 96; idem, *Mistrzowie i ich dzieła*, Kraków 1983, s. 24–25. Zob. szerzej: J. Orłowski, *Czesław Zgorzelski jako badacz i krytyk literatury rosyjskiej*, „Acta Polono-Ruthenica IV”, Olsztyn 1999, s. 72–74.

jego pracy doktorskiej obejmował paralele między twórczością Słowackiego i Lermontowa.

Analizując radzieckie prace o Michale Lermontowie w liczącej 29 stron rozprawie, autor przedstawił poglądy B. Eichenbauma – głównego przedstawiciela szkoły „formalistów” i omówił zastosowanie jego koncepcji w badaniach nad twórczością Lermontowa. Cz. Zgorzelski ustosunkował się do poglądów pierwszych przedstawicieli marksistowskiej „szkoły” badań literackich, do ich tezy o decydującym wpływie przynależności klasowej danego pisarza na jego twórczość literacką. Powstałe w tym kręgu prace o Lermontowie Cz. Zgorzelski określił jako szarą i bezwartościową literaturę. Wysoko oceniając znaczenie formalistów z Eichenbaumem na czele dla rozwoju badań nad poezją Lermontowa, autor stwierdza: „Wpływ ich na późniejsze prace działał nawet wtedy, gdy wskutek coraz gwałtowniejszych ataków »oficjalnej« krytyki literackiej zmuszeni byli wycofać się w dziedzinie biografii i tekstologii, jako regiony nieobjęte dotąd imperialistycznymi zakusami marksistów – i tu także wnosząc ze sobą odżywczy prąd gruntownych studiów i solidnego przygotowania naukowego”²⁶.

W tymże tomie zamieszczono artykuł Marii Żeromskiej pt. *Zagadnienia metody badań literackich w Rosji*. Autorka starała się trzymać metody prezentowania prac i poglądów teoretyków literatury, skupiając uwagę na przemianach w radzieckiej teorii badań literackich. Dokonała krótkiego przeglądu trzech głównych kierunków teoretycznych: formalistów, skrajnych socjologów i marksistów. Mimo sympatii, jaką darzyła grupę formalistów, która, jak twierdzi, odegrała niewątpliwie wielką rolę w dziedzinie wiedzy o literaturze, Żeromska nie widziała dla niej perspektyw, uznała za pewnego rodzaju anachronizm²⁷. W zakończeniu pisała o aktualnej sytuacji metodologii literackiej w ZSRR, toczącej się w jej obrębie walce, nie formułując jednak wyraźnie swoich poglądów: „Stwierdzić więc przede wszystkim należy, że dziedzina ta pozostaje wciąż pod krzyżowym ogniem dyskusji i wręcz zaciekłych walk, które doprowadzają do ustawicznej rewizji głównych postulatów. Ogień ten niejednokrotnie wyrządza szkodę, gdyż hamuje czasami pracę badawczą nad zjawiskami literackimi, obezwładnia poszczególne jednostki spośród sił naukowych, ich indywidualny rozwój, może jednak być równie dobrze ogniem twórczym, który uporządkuje panujący dziś chaos w badaniach literackich, i z którego wyłoni się jakiś konsekwentny, zdecydowany kierunek zdolny podnieść wiedzę o literaturze na właściwy poziom”²⁸.

²⁶ Cz. Zgorzelski, *Lermontow na warsztacie nauki sowieckiej*, „Balticoslavica”, t. III, s. 87.

²⁷ Ibidem, s. 107.

²⁸ Ibidem, s. 117.

W dziale II *Bibliografia – Artykuły w czasopismach* wyodrębniono następujące części: *Metodologia ogólna, Etnografia, Archeologia, Filologia*. W każdej z nich omawiano artykuły dotyczące Rosji. W części *Filologia* zastosowano podział narodowościowo-terytorialny: *Polska, Litwa, Łotwa, Estonia, Finlandia, Białoruś, Rosja i Ukraina*. W tomie I i II dominuje literatura rosyjska, w tomie III zajmuje ona drugie (po Estonii) miejsce.

W kręgu zainteresowań współpracowników pisma znajdowała się cała literatura rosyjska: od folkloru i zabytków piśmiennictwa ruskiego poprzez poszczególne epoki literackie, ze szczególnym uwzględnieniem klasyków literatury, po współczesność – literaturę radziecką i emigracyjną. Taki układ występował w każdym z tomów w dziale *Bibliografia*. Zajmowano się najczęściej stanem badań i recepcją twórczości klasyków w Związku Radzieckim i na Zachodzie, których rocznice urodzin lub śmierci przypadały na te lata. Omawiano też artykuły charakteryzujące sytuację w literaturze i literaturoznawstwie radzieckim. Publikowane notki bibliograficzne zawierały najczęściej krótkie informacje o omawianej publikacji, a nieraz przybierały formę rozbudowanej recenzji-sprawozdania. Przykładem może być notka Jana Safarewicza, zamieszczona w tomie I, zawierająca obszernie omówienie zamieszczonego w roku 1931 na łamach pisma „L’Europa Orientale” artykułu E. Lo Gatto *Note di viaggio nell’ URSS. XVI: La linea del fuoco* o dramaturgii radzieckiej. Recenzent, przywołując poglądy autora artykułu, pisze, że teatr „... pojmuję się w Rosji tylko jako środek podtrzymujący entuzjazm do industrializacji i kolektywizacji. Jest to, zdaniem autora, odsunięcie teatru od jego właściwych zadań kultywowania i rozwijania sztuki”²⁹.

Rozbudowane notki, niekiedy liczące jedną lub więcej stron, zamieszczała Maria Żeromska, omawiająca głównie artykuły z prasy radzieckiej bądź całe czasopisma poświęcone danemu twórcy. Przykładem mogą być jej notki z tomu I o pracy G. Uchmyłowej pt. *Protiw idealistycznej reakcji B.M. Ejchenbauma* zamieszczonej w piśmie „Litieratura”, W Brusza, *Oczerki po istoriografii ruskiej literatury w klassowom oświeszczeniu*, G. Lelewicza, *Puszkin w marksizmie literaturowiedieni*³⁰, a w tomie III o artykule M. Rozentala *Wielikoj nasledstwo Gor’kogo*, zamieszczonym w piśmie „Litieraturnyj Kritik”³¹. Najczęściej jednak autorzy notek bibliograficznych ograniczali się do zaprezentowania poglądów autorów bądź do krótkich, nieraz jedno- czy kilkudzaniowych

²⁹ „Balticoslvica”, t. I, s. 173.

³⁰ Ibidem, s. 165–167.

³¹ Ibidem, t. III, s. 401.

informacji o problematyce artykułu. Przykładem może być notka o artykule Gleba Struve'go pt. *New Novels of Fiedin and Leonow* pióra Z.B-S (Zofii Bochan-Sawinkowej). Zawiera on jedynie stwierdzenie: „Najnowsze dzieła Leonowa i Fiedina są mniej wartościowe pod względem artystycznym od poprzednich”³².

Jak wspomniano, w Instytucie studiowano zawartość pism radzieckich, sporządzano ich kartotekę. W dziale *Bibliografia* najczęściej omawiano artykuły zamieszczone w pismach: „Izwestija Akademii Nauk”, „Sowietskaja Etnografija”, „Sowietskoje Krajewiedienije”. Autorami notek były głównie Sofia Bochan-Sawinkowa i Halina Turska. Inne jeszcze periodyki stanowiły przedmiot zainteresowań Marii Żeromskiej. Sięgała ona najczęściej do takich pism, jak: „Litieraturnyj Kritik”, „Litieraturnyj Sowremiennik”, „Litieratura. Trudy Instituta Nowoj Russkoj Litieratury Akademii Nauk SSSR”, „Litieraturnaja Uczeba”, „Krasnaja Now”.

Duże zainteresowanie Związkiem Radzieckim, kulturą i literaturą rosyjską przejawiała prasa niemiecka. Jej zawartość śledzili współpracownicy z Niemiec, ale także wilnianie: S. Bochan-Sawinkowa, M. Altbauer, E. Koschmieder, M. Żeromska. Ukazujące w Królewcu pismo „Ost-Europa. Zeitschrift für die gesamten Fragen des europäischen Ostens” zamieszczało artykuły Artura Lutera z Lipska. Sięgano i do innych pism: „Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven” z Wrocławia, „Zeitschrift für Slavische Philologie” z Lipska, „Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte” z Berlina, a najczęściej do „Slavische Rundschau” wydawanego w Pradze.

Kilku badaczy wileńskich interesowało się pismami ukazującymi się w ważnym także dla rozwoju rusycystyki ośrodku – w Pradze³³, sięgano szczególnie do periodyków: „Slavia. Casopis pro slovanskou filologii”, „Slovansky Přehled”, „Slavische Rundschau”. Stałą recenzentką zawartości literackiej pisma „Slavia” była Sofia Bochan-Sawinkowa, absolwentka Uniwersytetu Karola w Pradze. Jej notki można znaleźć we wszystkich tomach biuletynu. Prócz wymienionych wyżej pism zamieszczała ona omówienia artykułów z prasy rosyjskiej, niemieckiej, angielskiej. Tylko w tomie III opublikowała ponad 60 tego typu notek.

Przedmiotem zainteresowania Stanisława Stankiewicza była zawartość prasy ukazującej się w Belgradzie. W notkach bibliograficznych zamieszczanych w tomie II, a szczególnie w tomie III, omawiał on artykuły ukazujące się w czasopiśmie: „Letopis Matice Srbske”, „Srbski Knjževni Glasnik”, w wydawnym

³² Ibidem, s. 405.

³³ A. Hlavaček, *Русская эмиграция в Праге (1917–1939)*, „Studia Rossica III”, pod red. W. Skrudny i W. Zmarzer, Warszawa 1996.

w języku serbo-chorwackim piśmie „Ruski Archiw w Beogradě”, w rosyjskim periodyku „Zapiski Russkogo Naucznoho Instituta w Belgradie”. Dotyczyły one różnych okresów w rozwoju literatury rosyjskiej, głównie twórczości jej klasyków. Sięgnięcie do prasy w języku rosyjskim i serbo-chorwackim nie było przypadkowe, Belgrad był bowiem ważnym ośrodkiem slawistycznym i rusycystycznym³⁴. S. Stankiewicz recenzował też publikacje w innych pismach. Tylko w tomie III zamieścił ogółem ponad 30 notek. Rzadko natomiast sięgano do pism polskich, w tym do „Przeglądu Współczesnego”, „Ruchu Literackiego”, „Pamiętnika Literackiego”, „Rocznika Slawistycznego”.

Spośród krytyków i historyków emigracyjnych zainteresowanie autorów notek (szczególnie Z. Bochan-Sawinkowej) budziły artykuły o literaturze rosyjskiej autorstwa Alfreda Bema (Бёма) z Pragi, badacza twórczości Dostojewskiego, twórcy grupy literackiej. W dziale *Bibliografia* w tomie II i III pojawia się nazwisko Gleba Struve'go, przebywającego w Anglii emigracyjnego historyka i krytyka literackiego. Zamieszczał on artykuły o twórczości Aleksandra Puszkina, Lwa Tołstoja, Konstantego Fiedina, Iwana Bunina, W. Sirina (Władimira Nabokowa). Artykuły te ukazywały się w „Slavische Rundschau” (w języku angielskim), a także w pismach „Srbski Knjževni Glasnik” i „The Slavonic East European Review”. Pisali o nich w „Balticoslavica”, prócz Z. Bochan-Sawinkowej, także E. Koschmieder, M. Żeromska, S. Stankiewicz.

W każdym tomie, jak wspomnieliśmy, obowiązuje układ historycznoliteracki. Halina Turska opublikowała w tomach I i II kilkanaście notek dotyczących głównie folkloru i zabytków piśmiennictwa ruskiego, sięgając do artykułów zamieszczanych w „Izwestii Akademii Nauk SSSR”. Folklor, początki ruskiego piśmiennictwa interesowały też Sofię Bochan-Sawinkową, Stanisława Stankiewicza, Erwina Koschmiedera, Marię Znamierowską-Prüfferową. Sporo miejsca poświęcono we wszystkich tomach twórczości klasyków literatury. Wielokrotnie omawiano artykuły o A. Puszkynie. Wiązało się to z rolą poety w literaturze, w życiu emigracji i przypadającą w roku 1937 setną rocznicą jego śmierci. W tomach II i III biuletynu zamieszczono notki (omówienia) wielu artykułów na temat twórczości tego poety. Ich autorką była m.in. S. Bochan-Sawinkowa. Sięgała ona do „Slavii” i do innych pism ukazujących się w Pradze, Londynie, Niemczech. O Puszkynie pisali i inni: M. Żeromska, S. Stankiewicz, J. Chworost.

Omawiano artykuły opublikowane w pismach radzieckich m.in. w związku z 125. rocznicą urodzin Wissariona Bielińskiego i 100. urodzin Nikołaja Dobro-

³⁴ Zob. m.in.: А. Шешкен, *Значение „Русского Белграда” для развития русско-сербских литературных связей*, „Studia Rossica III”, s. 111–120.

lubowa. W roku 1933 przypadła 50. rocznica śmierci Iwana Turgieniewa. Z tej okazji ukazały się w ZSRR, w kilku pismach w Belgradzie, w Królewcu ("Ost-Europa"), Pradze („Slavia”, „Slovansky Přehled”), w Rzymie („L'Europa Orientale”), w Paryżu („Mercure de France”) artykuły omówione na łamach biuletynu „Balticoslavica”.

W tomie I zamieszczono kilka notek autorstwa Mosze Altbauera o artykułach o Fiodorze Dostojewskim wydrukowanych przede wszystkim w „Slavische Rundschau”. Autora interesowała recepcja twórczości tego pisarza w Niemczech, Francji, Polsce, we Włoszech i Czechach. O pisarzu tym opublikowano kilkanaście innych notek, omawiano też artykuły o twórczości innych klasyków literatury rosyjskiej (Aleksander Gribojedow, Gawriła Dierżawin, Aleksander Radiszczew, Iwan Kryłow, Władimir Odojewski, Michaił Lermontow, Nikołał Gogol, Nikołał Niekrasow, Nikołał Czernyszewski, Michaił Sałtykow-Szczedrin, Antoni Czechow, Afanasij Fet, Lew Tołstoj). Artykuły o nich ukazały się w czasopismach rosyjskich (recenzowane przez Marię Żeromską, Sofię Bochan-Sawinkową), serbskich (Stanisława Stankiewicza), czeskich (Z. Bochan-Sawinkową), niemieckich (Mosze Altbauera). Rzadziej natomiast zajmowano się w biuletynie poszczególnymi pisarzami współczesnymi, radzieckimi i emigracyjnymi. Zamieszczono kilka notek o Maksymie Gorkim w związku z jego śmiercią, Włodzimierzu Majakowskim w szóstą rocznicę zgonu, Iwanie Buninie po przyznaniu mu Nagrody Nobla, Andreju Biełym w związku ze śmiercią czy o Dymitrze Mereżkowskim w 70-lecie jego urodzin. Pojedyncze notki poświęcono takim pisarzom, jak: Diemian Biednyj, Fiodor Gładkow, Konstantin Fiedin, Ilja Erenburg, Nikołał Gumilow, Anna Achmatowa, Borys Pilniak, Konstantin Balmont, Władimir Nabokow, Jewgienij Zamiatin. O współczesnych twórcach pisało też przy okazji omawiania artykułów zawierających ogólną charakterystykę literatury rosyjskiej, m.in. dramatu radzieckiego (sztuk propagujących „piatiletku”)³⁵ czy twórczości nowego pokolenia prozaików³⁶.

Literatura rosyjska pojawiała się też w dziale III – *Recenzje*. W tomie I zamieszczono recenzję W. Bajkina wydania powieści *Anna Karenina* w przekła-

³⁵ Zob. notkę M. Altbauera o artykule A. Luthera zamieszczonym w „Ost-Europa” (*Geistiges Leben / Russland und Osteuropa, Monatsübersichten*, „Balticoslavica”, t. I, s. 171), omawiającym dramaty Gorewa, Tura (bracia Tur ?) i Steina, L. Leonowa.

³⁶ M. Altbauer, *K. Mehnert, Russland und Osteuropa / Monatsübersichten II, Kulturberichten*, „Ost-Europa”, „Balticoslavica”, t. I, s. 171–172 – artykuł charakteryzuje twórczość młodych: M. Płatoszkina, E. Bywałowa, Nietajewa, B. Gorbatowa, A. Isbacha, N. Ogniewa, N. Bogdanowa, W. Sorokina; idem, *W. Leppman, Der sowjet-russische Gesellschaftsroman*, „Ost-Europa”, „Balticoslavica”, t. I, s. 173 – o utworach A. Fadjiejewa, W. Bachmetjewa, G. Nikoforowa, K. Siemionowa, W(?) Lebidiewa.

dzie Aleksandra Wata, pod redakcją Juliana Tuwima oraz A. Pogodina, „*Idiot*” *Dostojewskiego* i „*Caliste*” *de Charriere* (Bielgrad 1930); w tomie II opublikowano recenzję Bogumiła Jasinowskiego pracy Tomasa Masaryka, *Studia o Dostojewskim*, a w tomie III Juliana Krzyżanowskiego recenzję-artykuł w związku z wydaniem w Pradze utworu *Słowo o pulku Igorewé* oraz recenzję R. Pöldmæ monografii O. Urgarta, *Dostojewski. Elu ja looming* (*Dostojewski, życie i twórczość*).

Prócz biuletynu nakładem Instytutu opublikowano dwa tomy „Rocznika Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej” (1933, 1934), poświęcone stosunkom gospodarczym, politycznym i prawnym ZSRR. Wydawano też i inne prace, m.in. w roku 1934 opublikowano *Byliny. Studium z rosyjskiej epiki ludowej* Juliana Krzyżanowskiego. W latach 1930–1931 w Instytucie odbyło się kilka odczytów i wykładów, m.in. wykłady wygłosili: Cezaria Baudouin de Courternay nt. *Etnografia Europy Wschodniej* i Marian Zdziechowski *Prądy umysłowe i literackie Rosji przedbolszewickiej*³⁷.

Artykuł niniejszy ma wyraźnie charakter rekonesansu. Zarówno zawartość biuletynu „*Balticoslavica*”, jak i obecność kultury i literatury rosyjskiej w Szkole Nauk Politycznych czy też zbiory czasopism radzieckich w bibliotece Instytutu oraz ich dobór zasługują na wnikliwe badania.

Резюме

Русская литература на страницах бюллетеня Научно-исследовательского института Восточной Европы „Balticoslavica” в Вильнюсе (1933–1938)

Институт Восточной Европы работал в Вильнюсе в 1930-1939 годах. Его задачей было собирание материалов и исследования по экономике, истории, фольклористике, филологии стран – соседей Польши, прежде всего СССР.

Материалы по гуманитарным наукам печатались на страницах периодического издательства „Balticoslavica”. Много места занимала в нём русская литература. Авторы статей, рецензий, библиографических заметок следили литературную и научную жизнь, прессу многих стран, в том числе Германии, СССР, Эстонии, Финляндии, Чехословакии, Югославии, Польши, Франции и других стран, отмечая работы относившиеся к русской литературе – её теории, истории, поэзии, драматическим и прозаическим произведениям.

³⁷ Zob. „Rocznik Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej”, t. I, Wilno 1933, *Dział informacji*, s. 253–266.

Summary

Russian literature in the Bulletin „Balticoslavica”, published by Scientific and Research Institute of Eastern Europe in Vilnius (1930–1938)

Institute of Eastern Europe in Vilnius was established in 1930 and worked till 1939. Its an elementary assignment was collecting and working up with research materials concerning to economy, history, folkloristic and philology of Polish eastern neighbors, mainly Soviet Union. The literature from humanistic area of interest had been published in Bulletin „Balticoslavica”. The literature was a main topic of these publications. The authors of articles, critiques, and bibliographic notes, focus on literary and scientific life by review of publications in many countries, including Germany, Soviet Union, Estonia, Finland, Czechoslovakia, Yugoslavia, France and many more. Especially, lot of attention and comments was connected to articles concerned with Russian literature – theory, poetry, drama, prose; this problem is a topic of present essay.